

Piotr Żurek

Narodowość czarnogórska w dualizmie tożsamości przed II wojną światową i po niej

Wieki Stare i Nowe Tom specjalny, 246-256

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Piotr Żurek*

Narodowość czarnogórska w dualizmie tożsamości przed II wojną światową i po niej

Dnia 21 maja 2006 roku w referendum niepodległościowym większość obywateli Czarnogóry zadeklarowała zerwanie związku z Serbią. Ostatecznie parlament Czarnogóry proklamował niepodległość 3 czerwca 2006 roku¹. Akt ten był nie tylko demonstracją zerwania związków z Serbią, ale przede wszystkim nawiązaniem do dawnej tradycji państwowości Czarnogóry.

Należy tutaj przypomnieć, że Czarnogórcy są narodem historycznym, a początki ich własnego państwa sięgają dziejów średniowiecznych monarchii: Duklji (X—XII wiek — dynastia Vojslavljeviciów) i Zety (lata 1360—1421 — dynastia Balšićów)². Państwowość ta przybrała nowe oblicze w momencie pojawienia się Turków na Półwyspie Bałkańskim. Pod koniec XV wieku wojewoda zecki Ivan Crnojević na obszarze dynarskiego pasma górskiego Lovćen stworzył podstawy nowożytnego państwa czarnogórskiego (dynastia Crnojeviciów). Crnojevici założyli historyczną stolicę kraju Cetinje, a ich herb rodowy — dwugłowy orzeł — stał się od tego momentu godłem kraju. W tym samym czasie ugruntowała się na tym terenie wiara prawosławna i zbudowano słynny cetinjski monastyr — symbol czarnogórskiej autokefalii³.

Jeśli chodzi o nazwę określającą mieszkańców Czarnogóry, etnonim „Czarnogórzec” (*Crnogorac*) w źródłach historycznych po raz pierwszy pojawił się

* Akademia Techniczno-Humanistyczna w Bielsku-Białej.

¹ *Konačni rezultati Referenduma u Crnoj Gori*. U: *Referendum u Crnoj Gori 2006 godine*. Podgorica 2006, s. 9—20; *Neka je vječna Crna Gora*. „Pobjeda” z 4 czerwca 2006, s. 1—3.

² Zob.: F. MILOBAR: *Dukljanska kraljevina*. Sarajevo 1900; N. ADŽIĆ: *Crna Gora u doba Balšića (1360—1421)*. Cetinje 1996; S. BRKOVIĆ: *O postanku i razvoju crnogorske nacije*. Rijeka 2003, s. 11—44; B. ŠEKULARAC: *Crna Gora u doba Vojslavljevića*. Cetinje 2007. Por. *Historia Królestwa Słowian czyli Latopis popa Duklanina*. Oprac. J. LEŚNY. Warszawa 1988.

³ Zob. Đ. BATRIĆEVIĆ: *Crnojevici i Crna Gora*. Podgorica 2002.

w raporcie weneckim pochodzącym z roku 1500⁴. Od tego momentu zaczęła powszechnie funkcjonować jako nazwa członków konkretnego narodu.

Mimo że Czarnogórcy byli i są niewielkim narodem, praktycznie tylko oni — jako jedyni na Bałkanach — potrafili oprzeć się najazdowi tureckiemu. Chociaż święta stolica Czarnogórców Cetinje kilkakrotnie była palona przez najeźdźców, jednak nigdy nie potrafili oni narzucić temu narodowi swej zwierzchności. W dziejach Czarnogóry dynastią walczącą z Turkami był ród Petrović-Njegoś, który rządził krajem w latach 1697—1918. Do roku 1851 władcy tej dynastii byli jednocześnie żyjącymi w celibacie monachami — władkami czarnogórskiej Cerkwi prawosławnej (tron dziedziczył syn brata władzyki). Dopiero w roku 1852 Danilo I Petrović dokonał rozdziału państwa od Cerkwi i ogłosił się dziedzicznym księciem Czarnogóry⁵. Po jego śmierci w 1860 roku na tronie książęcym zasiadł jego bratanek Nikola I Petrović Njegoś. Mimo że był to ostatni władca Czarnogóry, za jego rządów, trwających aż 58 lat, kraj przeżywał chwile wzlotów i upadku. W okresie panowania Nikoli I Czarnogóra znacznie powiększyła swe terytorium i uzyskała dostęp do Morza Adriatyckiego. Co więcej, w roku 1878 decyzją Kongresu Berlińskiego niepodległe Księstwo Czarnogóry zostało uznane przez ówczesne mocarstwa. Symbolem tego stały się niewątpliwie akredytowane w Cetinje przedstawicielstwa dyplomatyczne innych państw. Poza tym Nikola I wzmocnił państwo wewnątrz, przeprowadzając w nim szereg istotnych reform ustrojowych, gospodarczych i wojskowych. W roku 1886 Czarnogóra jako pierwsze w historii państwo prawosławne zawarła konordat z Watykanem, regulując tym samym status zamieszkującej w niej ludności katolickiej. Samodzielność i sukcesy Czarnogóry nie podobały się jednak wielkoserbskim kręgom z Belgradu dążącym do obalenia Nikoli I i podporządkowania Czarnogóry rządowi Serbii. Szczególnie liczono w tym względzie na mieszkających w Czarnogórze Serbów. Idea zjednoczenia Czarnogóry z Serbią zrodziła się w roku 1815, w czasie wybuchu drugiego powstania serbskiego, i od tego momentu była obecna w belgradzkich kręgach rządowych. Przejawiało się to przede wszystkim inspirowaniem propagandy ideologii wielkoserbskiej w Czarnogórze.

W roku 1908 członkowie serbskiej organizacji „Czarna Ręka” podjęli nieudaną próbę zamachu na życie króla Czarnogóry (Bombaška afera). W następnym roku z inspiracji Belgradu usiłowano wywołać zbrojne powstanie przeciwko władzy Nikoli I (Kolašinska afera). Jednak ten — jakby na przekór dążeniom wielkoserbskim — w roku 1910 ogłosił się królem i proklamował Królestwo Czarnogóry. W latach 1912—1913 Czarnogóra wyszła zwycięsko z wojen bałkańskich, poszerzając swe terytorium o Metohije (zachodnia część Kosowa) oraz skrawek Sandzaku. Do

⁴ *Sazdanje Cetinja*. Red. R. ROTKOVIĆ. Titograd 1984, s. 60. Wtedy to na mapach weneckich pojawia się również po raz pierwszy nazwa Montenegro (Czarnogóra).

⁵ B. PAVIĆEVIĆ: *Stvaranje crnogorske države*. Podgorica 2004; M. ŠUKOVIĆ: *Novovjekovna država Crna Gora*. Zagreb 2006, s. 39—90.

Czarnogóry nie przyłączono jednak zdobytej wówczas przez wojska Nikoli I dawnej stolicy Zety — Szkodry. W momencie wybuchu I wojny światowej Czarnogóra stanęła po stronie Rosji, wypowiadając wojnę Austro-Węgrom. Decyzja ta okazała się jednak katastrofalna w skutkach. W 1916 roku Czarnogóra skapitulowała, a król Nikola I wraz z rządem został zmuszony do opuszczenia kraju i emigracji. W okresie austrowęgierskiej okupacji w Czarnogórze działał ruch oporu tzw. *zelenaši* („komiti”)⁶. W listopadzie 1918 roku, z chwilą wycofania się Austriaków, do Czarnogóry wkroczyła stojąca po stronie zwycięskiej Ententy armia serbska. Dla czarnogórskich patriotów stało się jasne, że władze w Belgradzie dążą do wcielenia Czarnogóry w struktury powstałego Królestwa Serbów, Chorwatów i Słoweńców (SHS) — państwa rządzonego przez dynastie Karadziordziewiczów. Moment ten wykorzystali rodzimi zwolennicy bezwarunkowego zjednoczenia Czarnogóry z Serbią, tzw. *bjelaši* („Kontrakomiti”). Oni to przy poparciu armii serbskiej pod koniec listopada 1918 roku zwołali w Podgoricy Wielką Skupsztynę Narodu Serbskiego w Czarnogórze (Podgorička skupština). Podczas posiedzenia — głównie głosami *bjelaši* — zdeponowano króla Nikolę I oraz pozbawiono prawa do tronu czarnogórskiego dynastię Petrović-Njegoš na rzecz dynastii Karadziordziewiczów. Zatwierdzono również akt zjednoczenia Czarnogóry z Serbią. Mimo że Nikola I nawoływał do zachowania spokoju, to jednak postanowienia skupsztyny spotkały się ze sprzeciwem zwolenników niepodległości Czarnogóry. W konsekwencji *zelenaši* w prawosławne Boże Narodzenie roku 1918 wznieśli zbrojne powstanie przeciwko serbskiej okupacji (Bożićna pobuna). Zostało ono jednak krwawo stłumione przez wojska serbskie oraz ich czarnogórskich popleczników. *Zelenaši* bez powodzenia prowadzili działalność partyzancką aż do roku 1929. Jednak przez cały ten czas zwolennicy niepodległości Czarnogóry byli represjonowani. Samemu królowi Nikoli I już nigdy nie było dane wrócić do kraju, umarł we Francji w marcu 1921 roku⁷.

W strukturach Królestwa Serbów Chorwatów i Słoweńców (1918—1929) oraz Królestwa Jugosławii (1929—1941) obszar Czarnogóry został rozczłonkowany i administracyjnie nie posiadał żadnego statusu politycznego ani terytorialnego⁸. Zwolennicy niepodległości Czarnogóry głównie zgrupowani byli w Partii Czarnogórskiej (Crnogorska stranka), której funkcjonowanie było poważnie ograniczone. W trakcie dwukrotnie przeprowadzonych spisów powszechnych

⁶ R. RASPOPOVIĆ: *Diplomacija Crne Gore 1711—1918*. Beograd—Podgorica 1996, s. 269—640; S. BRKOVIĆ: *O postanku i razvoju...*, s. 149—178.

⁷ Š. RASTODER: *Skrivana strana istorije: Crnogorska buna i odmetnički pokret 1918—1929*. T. 1—4. Podgorica 2005; M. ŠUKOVIĆ: *Novovjekovna država...*, s. 345—380. Por. H. BATOWSKI: *Państwa bałkańskie 1800—1923*. Kraków 1938, s. 274—275.

⁸ Król SHS i Królestwa Jugosławii Aleksander I Karadziordziewicz był głównym inspiratorem likwidacji niepodległości Czarnogóry. Aleksander I był synem księżnej Zorki, córki króla Nikoli. Co ciekawe, przyszyły król Jugosławii urodził się na dworze swego dziadka w Cetinje.

(1921 i 1931) władze w Belgradzie nie uznawały pojęcia „narodowość czarnogórska”⁹.

Z chwilą napaści państw Osi na Jugosławię w 1941 roku okupujący Czarnogórę Włosi początkowo planowali stworzyć marionetkowe Królestwo Czarnogóry. Idea ta znalazła swych zwolenników wśród części działaczy Partii Czarnogórskiej skupionych wokół Sekuli Drljevia, którzy 12 lipca 1941 roku proklamowali monarchistyczną niepodległą Czarnogórę (Petrovdanski sabor). Działania te zakończyły się jednak fiaskiem, ponieważ nikt z dynastii Petrović-Njegoš nie zgodził się na objęcie tronu, mimo że żoną Wiktora Emanuela III była córka króla Nikoli I — Helena Petrović-Njegoš¹⁰. Ostatecznie w roku 1941 włoscy okupanci administracyjnie rozdzielili ziemie czarnogórskie między Niepodległe Państwo Chorwackie (NDH) oraz Wielką Albanę.

13 lipca 1941 roku z inicjatywy Komunistycznej Partii Jugosławii wybuchło powstanie narodowowyzwoleńcze w Czarnogórze. Walkę z okupantem podjęła wówczas titowska partyzantka. Pozycja partyzantów była o tyle trudna, że Włosi byli zbrojnie wspomagani przez zorientowanych serbocentrystycznie czetników Draży Mihajlovicia, którzy działania na terenie Czarnogóry rozpoczęli pod koniec roku 1941. W marcu 1942 roku część *zelenasi* skupionych wokół czarnogórskiego działacza narodowego Krsto Zrnov Popovicia zaczęła lansować ideę odbudowy niepodległej Czarnogóry w oparciu o Włochy. Popović nie wykluczał jednocześnie odbudowy niekomunistycznej federacji jugosłowiańskiej, pod warunkiem jednak, że Czarnogóra zachowa w jej ramach integralność i odrębny status. Zgodnie z tą koncepcją, Popović przy poparciu Włochów utworzył Czarnogórską Armię Narodową (Lovčenska brigada), która podjęła walkę zarówno z partyzantami, jak i z czetnikami. Formacja ta funkcjonowała do upadku faszystowskich Włoch w roku 1943 i tylko niewielka garstka zwolenników Popovicia kontynuowała walkę do roku 1947, czyli do momentu ich fizycznej likwidacji. Niemniej, większość członków Czarnogórskiej Armii Narodowej, zdając sobie sprawę, że titowska partyzantka jest jedyną siłą zdolną podjąć walkę z okupantem, przeszła do jej szeregów¹¹. Komuniści przygotowując się do przejęcia władzy nad tym krajem, w roku 1944 powołali do życia Krajową Antyfaszystowską Radę Narodowego Wyzwolenia Czarnogóry i Boki (Zemaljsko antifasističko vijeće narodnog oslobođenja Crne Gore i Boke) przekształconą następnie w Czarnogórską Antyfaszystowską Skupsztynę Narodowego Wyzwolenia (Crnogorska antifasistička skupština narodnog oslobođenja

⁹ *Demografija Crne Gore*. Dostępne w Internecie: <http://sr.wikipedia.org> [data dostępu: 15.08.2009].

¹⁰ R. PAJOVIĆ: *Politička akcija Sekule Drljevića i njegova saradnja sa ustaškim vodstvom i njemačkim poslanstvom u Zagrebu (1943—1945)*. „Časopis za suvremenu povijest” 1971, nr 1, s. 75—89; D. RADOJEVIĆ: *Dr. Sekula Drljević: Politička misao — izabrana djela*. Podgorica 2007.

¹¹ R. PAJOVIĆ: *Kontrarevolucija u Crnoj Gori: Četnički i federalistički pokret 1941—1945*. Cetinje 1977; V. SJEKLOČA: *Krsto Popović u istorijskoj građi i literaturi*. Podgorica 1998.

— CASNO). Organ ten opowiadał się za odnową państwowoprawnego statusu Czarnogóry oraz pełnił funkcję jej wojennego rządu i parlamentu. CASNO zapowiadała także stworzenie republiki Czarnogóry będącej w przyszłości częścią składową federacyjnej Jugosławii — z narodem czarnogórskim jako jednym z równoprawnych. W efekcie kolejnych niepowodzeń niemieckich, do końca 1944 roku partyzanci wyzwolili niemal całą Czarnogórę. W kwietniu 1945 roku sterowana przez komunistów CASNO przekazała swe kompetencje nowo powołanemu czarnogórskiemu parlamentowi i rządowi¹², co spowodowało, że kraj znalazł się pod panowaniem komunistycznym. W sierpniu 1945 roku Czarnogóra weszła w skład Demokratycznej Federacyjnej Jugosławii przekształconej w listopadzie w Federacyjną Ludową Republikę Jugosławii. Od tego momentu Czarnogóra funkcjonowała w ramach komunistycznej Jugosławii¹³ jako republika z określonym terytorium i statusem narodowym Czarnogórców.

Z chwilą ostatecznego rozpadu SFR Jugosławii w roku 1992 przeprowadzone zostało w Czarnogórze referendum, w którym ponad 90% głosujących opowiedziało się za pozostaniem w związku z Serbią. Tym samym Czarnogóra weszła w skład powołanej przez Slobodana Miloševicia Związkowej Republiki Jugosławii (Savezna Republika Jugoslavija — 1992—2003). Po przegranej przez Serbię wojnie (1991—1995), wskutek blokady ekonomicznej oraz nalotów NATO (1999), w Czarnogórze do głosu doszły tłumione dotąd hasła niepodległościowe¹⁴. Głównym inspiratorem tego poruszenia był Milo Djukanović, wielokrotny premier i prezydent (1998—2002) Jugosłowiańskiej Republiki Czarnogóry. Początkowo należał on do ludzi lansowanych przez Miloševicia. Jednak wraz z postępującym upadkiem serbskiego „wodza” stał się on głównym kreatorem stopniowego uniezależniania się Czarnogóry od Serbii. Zainicjowany przez Djukanovicia proces niepodległościowy wkrótce okazał się nieodwracalny¹⁵.

Od tego momentu otwarcie zaczęto domagać się nie tylko niepodległości, lecz także uznania statutu języka czarnogórskiego oraz autokefalicznej Cerkwi. Po upadku Miloševicia w 2002 roku powstał luźny związek Serbii i Czarnogóry (2003). Wydarzenie to rozpoczęło ewolucyjny proces państwowotwórczy zakończony w 2006 roku, kiedy to Czarnogóra została uznana przez wspólnotę

¹² CASNO — *Crnogorska antifašistička skupština narodnog oslobođenja (1944—1945). Zbirka dokumenata*. Red. Z. LAKIĆ. Titograd 1975; M. ŠUKOVIĆ: *Novovjekovna država...*, s. 399—402.

¹³ W 1963 roku przemianowana na Socjalistyczną Federacyjną Republikę Jugosławii.

¹⁴ M. ŠUKOVIĆ: *Novovjekovna država...*, s. 403—408.

¹⁵ J. WOJNICKI: *Kształtowanie się państwowości Czarnogóry*. „Zeszyty Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej we Włocławku. Zbliżenia Cywilizacyjne” 2007, T. 3, s. 204—210. Według Marka Waldenberga: „Dążąc usilnie do zerwania wszelkich więzów z Serbią, Djukanović lansuje sprzeczną z faktami historycznymi tezę, że Czarnogórcy posiadają odmienną od serbskiej tożsamość narodową i odrębny, czarnogórski język”. Zob. M. WALDENBERG: *Rozbicie Jugosławii: jugosłowiańskie lustro międzynarodowej polityki*. Warszawa 2005, s. 467.

międzynarodową w granicach, w jakich funkcjonowała w socjalistycznej Jugosławii¹⁶.

Odzyskanie niepodległości przez Czarnogórę automatycznie zapoczątkowało w tym kraju dyskusje na temat przynależności jej mieszkańców do narodowości czarnogórskiej. W preambule Konstytucji Republiki Czarnogóry z 19 października 2007 roku wymienione zostały, w nieprzypadkowej kolejności, narody zamieszkujące to państwo: „Crnogorci, Srbi, Bošnjaci, Albanci, Muslimani, Hrvati”¹⁷.

Jak można zauważyć, na pierwszym miejscu pojawili się „Crnogorci” — Czarnogórcy. Jednak termin ten w Czarnogórze nie jest jednoznacznie rozumiany. Są bowiem Czarnogórcy, którzy uważają się tylko za Czarnogórców, ale są i tacy Czarnogórcy, którzy uważają się jednocześnie za Serbów.

Ten swoisty dualizm tożsamości określony jest przede wszystkim przez trzy czynniki: rdzenność pochodzenia, posługiwanie się językiem czarnogórskim lub serbskim oraz przynależność do Serbskiej Cerkwii Prawosławnej lub Czarnogórskiej Cerkwii Prawosławnej.

Rdzenność pochodzenia

Prawdziwi Czarnogórcy, czyli ci, którzy uważają się tylko za Czarnogórców, wywodzą się z obszarów rdzennej Czarnogóry, a nie z terenów inkorporowanych. Należy podkreślić, że rdzenna Czarnogóra była obszarem określanym jako tzw. Stara Czarnogóra¹⁸. Był to swego rodzaju Piemont państwa czarnogórskiego, do którego z biegiem czasu inkorporowane zostały inne terytoria — chodzi przede wszystkim o Brda, Starą Hercegowinę i Primorje.

Przypomnijmy, że Czarnogóra jest niewielkim krajem o stosunkowo małej populacji. Całkowita liczba ludności tego kraju nie przekracza 700 tys. mieszkańców (w roku 2003 wynosiła 620 145). Według spisu powszechnego z roku 2003 struktura etniczna mieszkańców Czarnogóry przedstawiała się następująco¹⁹: Czarnogórcy — 267 669 osób (43,16%), Serbowie — 198 414 (31,99%), Bośniacy — 48 184 (7,77%), Albańczycy — 31 163 (5,03%), Muzułmanie — 24 625 (3,97%), Chor-

¹⁶ S. DARMANOVIĆ: *Crna Gora — nova nezavisna država na Balkanu*. U: *Referendum u Crnoj Gori 2006 godine...*, s. 9—20. Por. J. WOJNICKI: *Proces instytucjonalizacji przemian ustrojowych w państwach postjugosłowiańskich*. Pułtusk 2007, s. 148—164.

¹⁷ *Ustav Crne Gore*. „Službeni list Crne Gore” 2007, R. 63, nr 1, s. 1.

¹⁸ Tworzyły je dawne tureckie nahije: Katunska, Riječka, Lješańska i Crmnička.

¹⁹ *Statistički godišnjak 2009*. Podgorica 2009, s. 45. Por. *Nacionalno izjašnjanje na popisima u Crnoj Gori*. Dostępne w Internecie: <http://hr.wikipedia.org> [data dostępu: 20.09.2009].

waci — 6 811 (1,10%), Romowie — 2 826 (0,46%), pozostali — 4 261 (0,69%), bez narodowości — 34 332 (5,83%).

Ciekawy jest fakt, że większość Czarnogórców żyje poza Czarnogórą, a najwięcej z nich mieszka w Serbii. To nic nowego, gdyż w dziejach Serbii najwięksi serbscy nacjonałiści byli rodowitymi Czarnogórcami lub wywodzili się z Czarnogóry (najczęściej przez pochodzenie swych rodziców). Do tego grona należą m.in.: Djordje Petrović zwany Karadziordzie (Czarny Jerzy) — przywódca pierwszego powstania serbskiego, założyciel serbskiej dynastii panującej Karadziordziewiczów; Miloš Obrenović — przywódca drugiego powstania serbskiego, założyciel serbskiej dynastii panującej Obrenowiciów; Ilija Garašanin — premier Serbii, twórca programu Wielkiej Serbii „Načertanije”; Radovan Karadžić — prezydent Serbskiej Republiki Bośni i Hercegowiny, zbrodniarz wojenny; Željko Ražnatović „Arkan” — zbrodniarz wojenny; oraz Slobodan Milošević — prezydent Serbii i SR Jugosławii, zbrodniarz wojenny.

Posługiwanie się językiem czarnogórczym czy serbskim

Według art. 13 czarnogórczej konstytucji z roku 2007: „Urzędowym językiem w Czarnogórze jest język czarnogórczy. Alfabet cyrylicy i łaciński są równoprawne. W administracji używa się również języków serbskiego, bośniackiego, albańskiego oraz chorwackiego”²⁰.

Według spisu powszechnego z roku 2003 obywatele Czarnogóry posługują się następującymi językami²¹: serbskim — 63,49%, czarnogórczym — 21,96%, albańskim — 5,26%, innymi — 9,39%. Z przywołanego spisu wynika, że część Czarnogórców narodowości tylko czarnogórczej uważa język serbski za swój własny. Należy jednak zaznaczyć, że standard języka serbskiego w Czarnogórze oparty jest na dialekcie ijekawskim, a nie ekawskim, jak w rdzennej Serbii. Co więcej, dialekt ijekawski stanowi także podstawę języka czarnogórczego. Ponadto standardy języka czarnogórczego i serbskiego wywodzą się z dialektu sztokawskiego (podobnie jak standardy języków bośniackiego i chorwackiego)²². Wszystko to powoduje, że sami Czarnogórcy mają problem z określeniem swego języka, tym bardziej że termin

²⁰ *Ustav Crne Gore...*, s. 3.

²¹ *Czarnogóra* (hasło). Dostępne w Internecie: <http://pl.wikipedia.org> [data dostępu: 20.09.2009].

²² V. NIKČEVIĆ: *Crnogorski pravopis*. Cetinje 1997; IDEM: *Crnogorska gramatika*. Podgorica 2001; P. BROM: *Czarnogórczy standard wobec różnicowania językowego południowej Słowiańszczyzny*. Bielsko-Biała 2007.

„język czarnogórski” stosowany jest od niedawna. Do roku 1991 oficjalnie funkcjonował w Czarnogórze język serbsko-chorwacki, a do 2007 roku — język serbski.

W roku 2009 Ministerstwo Oświaty i Nauki Republiki Czarnogóry opublikowało *Pravopis crnogorskoga jezika i rječnik crnogorskoga jezika (pravopisni rječnik)*, w którym pierwszą z naczelnych zasad statusu języka czarnogórskiego określono następująco: „[...] model czarnogórskiej standardowo-językowej normy jest wspólny, ogólny (*koine*) językowy gatunek, który przynależy wszystkim autochtonicznym czarnogórskim obywatelom”²³. Wynika z tego, iż językiem czarnogórskim posługują się Czarnogórcy pochodzący z rdzennej Czarnogóry.

Japoński politolog Keiichi Kubo, porównując rezultaty spisów powszechnych przeprowadzonych w Czarnogórze w latach 1991 i 2003, zauważył, że w ciągu zaledwie 12 lat u ludzi zamieszkujących te tereny doszło do diametralnej zmiany poczucia przynależności narodowościowej (czarnogórskiej lub serbskiej). Dane te ilustruje tabela 1.

Tabela 1

**Przynależność narodowa mieszkańców Czarnogóry
według spisów powszechnych z lat 1991 i 2003**

Narodowość	1991		2003		Zmiany
	liczba	procent	liczba	procent	
Ogółem	615 035		620 124		+5 110
Czarnogórcy	380 467	61,9	267 669	43,2	-112 798
Serbowie	57 453	9,3	198 414	32,0	+140 961

Źródło: K. KUBO: *Pitanje nezavisnosti i etničkog identiteta u Crnoj gori*. U: *Referendum u Crnoj Gori...*, s. 33—47.

W spisie z 1991 roku 61,9% (380 467) mieszkańców Czarnogóry opowiedziało się za narodowością czarnogórską, natomiast tylko 9,3% (57 453) za narodowością serbską. Kilkanaście lat później, w spisie powszechnym przeprowadzonym w 2003 roku, 43,2% (267 669) respondentów zadeklarowało się jako Czarnogórcy, a 32,0% (198 414) określiło się jako Serbowie. Innymi słowy, w ciągu 12 lat liczba zadeklarowanych Czarnogórców zmniejszyła się o 112 798 obywateli, a liczba Serbów wzrosła o 140 961 osób.

Według japońskiego politologa większość respondentów, którzy w 2003 roku opowiadali się jako „Serbowie”, jeszcze w roku 1991 określała siebie jako „Czarnogórcy”. Keiichi Kubo, zastanawiając się nad przyczynami takich zmian, doszedł do wniosku, że zostały one wywołane sytuacją polityczną, a w szczególności nasilającymi się w 2003 roku dążeniami do niepodległości Czarnogóry. Zdaniem

²³ *Pravopis crnogorskoga jezika i rječnik crnogorskoga jezika (pravopisni rječnik)*. Podgorica 2009, s. 6.

Japończyka, respondenci deklarujący się jako Serbowie demonstrowali tym samym swe poparcie dla utrzymania przez Czarnogórę związku państwowego z Serbią. To z kolei pociągało za sobą przywiązanie do serbskiego języka i przynależność do Serbskiej Cerkwi Prawosławnej. Głównymi propagatorami takiej właśnie postawy części obywateli Czarnogóry są Serbska Cerkiew Prawosławna oraz Serbska Partia Narodowa (Srpska narodna stranka). Z drugiej zaś strony Czarnogórska Cerkiew Prawosławna głosi, że bez niej nie ma mowy o niepodległej Czarnogórze²⁴.

Przynależność do Serbskiej Cerkwi Prawosławnej (SPC) lub Czarnogórskiej Cerkwi Prawosławnej (CPC)

Art. 40 Konstytucji Księstwa Czarnogóry z roku 1905 głosił, że „Religią państwową w Czarnogórze jest prawosławie (istočno-pravoslavna). Cerkiew Czarnogórska jest autokefaliczna, niezależna od jakiegokolwiek obcej Cerkwi, a dogmatycznie zjednoczona jest ze wschodnio-prawosławnym Ekumenicznym Patriarchatem Konstantynopolskim (Vaseljenska crkva)”²⁵. Zapis ten był zgodny ze statutem CPC ogłoszonym w 1904 roku²⁶.

Geneza istnienia autokefalicznej CPC sięga początku rządów dynastii Petrović-Njegoš, kiedy to władca czarnogórski był zarazem przywódcą politycznym i religijnym kraju²⁷. Autokefaliczność CPC istniała do roku 1918²⁸, kiedy to po zajęciu Czarnogóry przez wojska serbskie została ona zlikwidowana, a jej struktury oraz majątek siłą wcielono do Serbskiej Cerkwi Prawosławnej²⁹. Akt ten prawnie został zatwierdzony umową zawartą 18 marca 1920 roku między władzami Królestwa SHS a Patriarchatem Konstantynopolskim. Mocą tej umowy powstała Zjed-

²⁴ K. KUBO: *Pitanje nezavisnosti i etničkog identiteta u Crnoj Gori*. U: *Referendum u Crnoj Gori...*, s. 33—47.

²⁵ *Ustav za Knjaževinu Crnu Goru*. Cetinje 1905, s. 12.

²⁶ *Ustav Svetoga Sinoda u Knjaževini Crnoj Gori*. Cetinje 1904, art. 1.

²⁷ Ž.L. ĐUROVIĆ: *Crnogorska pravoslavna crkva-duhovni izvor našeg identiteta*. U: *Crnogorski sveci, slave i običaji*. Red. Ž.L. ĐUROVIĆ et al. Zagreb 2005, s. 20—28.

²⁸ N. ADŽIĆ: *Nekoliko svjedočanstva o autokefalnosti Crnogorske pravoslavne crkve*. U: *Crnogorski sveci...*, s. 11—19; Ž. ANDRIJAŠEVIĆ: *Crnogorska crkva 1852—1918*. Nikšić 2008. Zwolennicy SPC uważają, że CPC nigdy nie była autokefaliczna. Do zagorzałych rzeczników tej teorii należał znany badacz stosunków polsko-jugosłowiańskich — profesor Ljubomir Durković-Jakšić (1907—1997). Por. L. DURKOVIĆ-JAKŠIĆ: *Mitropolija Crnogorska nikada nije bila autokefalna*. Cetinje—Beograd 1991.

²⁹ *Tekst i faksimili odluke o ujedinjenju Srpsko-Pravoslavne Crkve u Crnoj Gori sa Pravoslavnom Crkvom u Srbiji*. Sveti Sinod KR. Crne Gore, Cetinje 16 grudnia 1918, nr 1169.

noczona Serbska Cerkiew Prawosławna obejmująca jurysdykcją również obszar Czarnogóry³⁰.

Ruch na rzecz odbudowy niezależności CPC odżył z chwilą rozpadu Jugosławii i nasilił się w momencie zintensyfikowania się procesu oderwania Czarnogóry od Serbii. Na domiar złego, do 2000 roku CPC nie mogła legalnie działać w Czarnogórze, ponieważ władze odmawiały jej rejestracji. Mimo to w Sofii w roku 1998 archimandryta Mihailo został wyświęcony na archibiskupa cetinjskiego i metropolitę czarnogórskiego. Dopiero pod wpływem nacisków społecznych władze Czarnogóry zgodziły się zalegalizować prawnie CPC. Towarzyszyły temu protesty SPC, która do dziś nie uznaje CPC i nie chce zwrócić jej dawnego majątku. Symbolem jest tutaj niewątpliwie cetinjski monastyr — odwieczna siedziba zwierzchników CPC, który ciągle pozostaje we władaniu duchowieństwa SPC. Dlatego też metropolita Mihailo czasowo rezyduje w domu władzyki znajdującym się obok monastyru³¹.

Współcześnie fakt ten doprowadził do tego, że wyznawcy prawosławia w Czarnogórze są także podzieleni w kwestii przynależności do Cerkwi. Niewątpliwie przewagę mają tutaj zwolennicy SPC, ponieważ w ich rękach znajduje się większość obiektów sakralnych. Obok języka czarnogórskiego CPC jest atrybutem niepodległości Czarnogóry.

* * *

W dzisiejszej niepodległej Republice Czarnogóry można zaobserwować wyraźny podział mieszkańców na Czarnogórców-Czarnogórców i Czarnogórców-Serbów. Dualizm ten³² przejawia się przede wszystkim w tym, że Czarnogórcy-Czarnogórcy są wyłącznie Czarnogórcami, wywodzą się z rdzennej Czarnogóry, posługują się ojczystym językiem czarnogórskim i uznają Czarnogórską Cerkiew Prawosławną, natomiast Czarnogórcy-Serbowie są również Serbami, mówiącymi tylko po serbsku i uznającymi wyłącznie Serbską Cerkiew Prawosławną. Mimo takiego zróżnicowania nie można jednak mówić, że w Czarnogórze panuje konflikt między zwolennikami języka, Cerkwi i narodowości czarnogórskiej. Sami mieszkańcy Czarnogóry podchodzą do tego problemu z dużą rezerwą. Zdając sobie sprawę, że wszystkich Czarnogórców łączy odwieczne pobratymstwo, tzw. *srpstvo*, czyli wspólne

³⁰ „Glasnik” 1920, nr 7, s. 100.

³¹ R. ROTKOVIĆ: *Imovina Crnogorske pravoslavne crkve i pitanje njene restitucije*. „Lučindan” 2009, nr 33, s. 34—36; por. R. BOŃKOWSKI: *Czarnogórska Cerkiew Prawosławna a kwestie językowe*. W: *Mozaika religijna Bałkanów*. Red. M. WALCZAK-MIKOŁAJCZYKOWA. Gniezno 2008, s. 238—244.

³² Krzysztof Wrocławski określa ten dualizm jako „podwójną tożsamość Czarnogórców”. Zob. K. WROCLAWSKI: *Mniejszość we własnym kraju? — rzecz o Czarnogórcach*. W: *Literatury słowiańskie po roku 1989. Nowe zjawiska, tendencje, perspektywy*. Red. M. DĄBROWSKI. T. 4: *Mniejszości*. Warszawa 2005, s. 163.

pochodzenie, oraz kulturalno-religijne korzenie i tradycja walki ze wspólnymi wrogami³³.

Niepodległość Czarnogóry oraz jej postępujący samodzielny rozwój niewątpliwie wpływają na rozwój czystej czarnogórskiej tożsamości narodowej. Dlatego też tylko kwestią czasu wydaje się utwierdzenie się jej dominującej i niekwestionowanej pozycji na terenie Czarnogóry.

³³ Zwolennicy koncepcji serbocentrycznej uważają *srpstvo* za synonim przynależności do narodu serbskiego.

Piotr Żurek

Montenegrin nationality in a duality of identity before and after the World War II

Summary

The author of the text presents the problem of self-identification of the inhabitants of this area, which is very important from the perspective of the borderline population. On the basis of the Montenegrin nationality in the 20th century, he shows the difficulties of the inhabitants in defining their own nationality (the Montenegrin or the Montenegrin-Serbian). The author describes the factors causing such a state of affairs (the nativeness of the origin, the language used, religion) and tries to show their influence on the choices of national identity made by people.

Piotr Żurek

Montenegrinische Nationalität im Identitätsdualismus vor und nach dem II. Weltkrieg

Zusammenfassung

Der Verfasser befasst sich mit einem für die Einwohner der Grenzgebiete sehr wichtigen Problem der Selbstidentifikation. Am Beispiel von dem im 20. Jh. lebenden montenegrinischen Volk beschreibt er die Schwierigkeiten der Einwohner mit Benennung eigener Nationalität (Montenegriner oder Montenegriner-Serben). Er nennt die den Zustand verursachenden Faktoren (eingeborene Abstammung, Sprache, Konfession) und versucht, deren Einfluss auf die von der Bevölkerung getroffene Wahl der nationalen Identität aufzuzeigen.